

„A seprűvel is söprögetünk” E ~ ö váltakozás az azonos tövű szavakban

Elméleti háttér, problémafelvetés, célok, hipotézis(ek)

A köznyelvi *e ~ ö* váltakozás témáján belül az előadásomban az azonos etimológiájú szavak viselkedését mutatom be. Az *e-t ö*-vel váltakoztató morfémák kutatásának voltak előzményei. G. Varga Györgyi (1968) a budapesti köznyelvben gyűjtött adatokat, Cseh Márta (2008) pedig írott nyelvi korpuszban vizsgálta ezt a jelenséget. Én az online kérdőív és a szociolingvisztikai interjú módszerével dolgoztam. Azokat a szavakat tekintem *e ~ ö* váltakozónak, amelyeknek mindkét alternánsa stilisztikai minősítés nélkül szerepel az ÉKsz²-ben. A szótár szerzői azzal állítottak fel egy sorrendet a változatok között, hogy melyiknél található a teljes szócikk, melyiknél az utalás. Arra kerestem a választ, hogy az azonos tövből képzett névszók és igék egyformán viselkednek-e az *e ~ ö* váltakozás szempontjából. Tehát ha nem történt jelentéshasadás, akkor egy teljes szócsaládra jellemző lehet az *e-s* vagy az *ö-s* variáns nagyobb elterjedtsége?

Módszertan

A kérdőív eredményeit vetettem össze az eddig elkészült interjúk adataival. 458 fő töltötte ki a kérdőívet, 10–73 évesek, 274 nő és 187 férfi, tehát a minta nagy, de nem reprezentatív. A vizsgálatban résztvevőknek tizenhét *e ~ ö* váltakozást mutató szópárból kellett kiválasztaniuk, hogy melyiket használják.

Az interjúk felépítésénél a labovi mintát követtem (vö. Labov 1984). Az iskola, a barátok és szabadidő, a lakóhely, valamint a nyelv modulok között helyeztem az önálló produkciós tesztet, amely egy szóbeli, és a mondatmegítéléses tesztet, amely egy írásbeli feladat volt. Az előadásomban négy huszonéves szegedi lakossal készült interjú mutatok be.

Eredmények

A *becsenget ~ becsönget* és *csengő ~ csöngő*, a *csepereg ~ csöpörög* és *csepp ~ csöpp*, valamint a *sepreget ~ söpröget* és *seprű ~ söprű* azonos tövű szavakból álló párok eredményeit ismertetem. Mindegyiknél azt tapasztaltam, hogy a névszóknál a többség az *e-ző*, míg az igék esetében az *ö-ző* alakot részesítette előnyben. Az ÉKsz.²-ben nincs *csöngő* és

becsönget sem, a Magyar nemzeti szövegtárban viszont mindkettő megtalálható. A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a válaszadók 65%-a választotta a *becsönget*-et, és csak 35%-a a *becsenget*-et. Az interjúk alatt elvégzett tesztekben megtudtam, hogy melléknévként csak a *csöpp*-et, főnévként a *csepp*-et és a *csöpp*-et egyaránt, igeiként pedig inkább a *csöpörög*-öt használják az adatközlők. A beszélgetés során ketten is beszámoltak az általuk is tapasztalt szófaji eltérésről, az egyiküktől származik a címben szereplő idézet.

Következtetések

Úgy vélem, a kapott adatokból a magyarországi sztenderd nyelvváltozatot érintő folyamatban lévő jelentéshasadásra lehet következtetni (vö. Grétsy 1962). Ahogy a *sertés* – *sörtés* vagy a *pereg* – *pörög* esetében is megtörtént, úgy például a *csepp*, a *csöpp* és a *csöpörög* szavaknál is bekövetkezhet ez az alaki elkülönülés. A jövő szótáraiban szükséges lenne ezeket a változásokat jelölni, a szócikkeket és az utalásokat a valós használat alapján rendezni.

Irodalom

ÉKsz.² = Pusztai, F. (főszerk.) 2003. Magyar értelmező kéziszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó

Cseh, M. 2008. Az *e*-t *ö*-vel váltó szabad alternánsok viselkedése a vajdasági magyar nyelvben és lexikográfiánk ebből adódó feladatai. Novi Sad: Stojkov

Grétsy L. 1962. A szóhasadás. Budapest: Akadémiai Kiadó

Labov, W. 1984. Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. In: Baugh, J., Sherzer, J. (szerk.) Language in Use. Readings in Sociolinguistics. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs. 28–53.

G. Varga Gy. 1968. Alakváltozatok a budapesti köznyelvben. Budapest: Akadémiai Kiadó